

عنوان: جایگاه شهید و شهادت از منظر دین اسلام

نویسنده: حمیده صدیقی اردکانی^۱

چکیده

جهاد وظیفه و تکلیف هر انسان است که در مقابل تجاوزات و تهاجمات دشمنان باید صورت پذیرد. جهاد، تجلی ایمان به خدا، تبلور معنای ایثار و شهادت، برای تحقق بخشیدن به حقیقت دین است که در طول سده های گوناگون موجب خیزش حرکت های اسلام خواهانه بسیار شده و آرمان های اصیل دین را از گزند انحراف مصون نگه داشته است. شهادت، اصلی از اصول تفکر و اندیشه اسلامی است که کاملاً مبنای دینی داشته و در آیات متعالی قرآن و کلمات نورانی ائمه (علیهم السلام) شهید و شهادت جایگاهی بس رفیع دارند. این موضوع حکایت از بینش بسیار عمیق اسلام راجع به مسأله شهید و شهادت دارد. در اسلام شهید به کسی گفته می شود که جان خود را در راه خدا فدا کند. هیچ قطره ای در پیشگاه خداوند محبوب تر از قطره خونی که در راه خدا ریخته شود نیست و مقام شهدا آنچنان بالاست که در قیامت در بعضی مقامات، هم ردیف انبیاء می باشند. شهادت مرگی است انتخاب شده، مرگی که انسان به سوی آن می رود نه آنکه به سوی انسان بیاید. اهمیت و ارزش شهید و شهادت نیز از همین جا سرچشمه می گیرد. شهادت درجاتی دارد که عالیتین آن، جهاد در راه خداست.

کلیدواژه

جهاد، دین، شهادت، شهید

^۱. سطح دو، حوزه علمیه حضرت زینب کبری سلام الله علیها، Ashaghanvalayat@yahoo.com

مقدمه

ادبیات شهادت طلبی، پیشینه گسترده ای دارد. زیرا در دوران تاریخ قبل از اسلام انبیاء و اولیای الهی همچون حضرت یحیی (علیه السلام) که سرش را از تن جدا نمودند با شهادت خود ندای حق را لبیک گفت و از صدر اسلام تاکنون نیز، حفظ اسلام در گرو شهادت طلبی ها و جانبازی مومنان بوده است.

شهادت اوج تعالی انسان است. در دنیای پرفتنه امروز که عصر انفجار اطلاعات لقب گرفته است و در زمانه ای که مرزهای جغرافیایی، معنا و مفهوم پیشین خود را در ساختار جدیدی از معرفت و تحول مبنایی در حیات بشری، رفته رفته از دست می دهند و اقتدار ملی هر کشور در بعد فرهنگی آن جلوه و ظهور می یابد، پاسداری از ارزشهای فرهنگی، رویکردی واقع بینانه و استراتژیک خواهد بود. بنابراین شناساندن فرهنگ شهادت یکی از مهمترین راه های حفظ اسلام می باشد.

در فرهنگ اسلام، به خصوص تشیع، ارزشمندترین و گرانبهاترین حرکت شهادت است. شهید کسی است که با نثار خون درخت اسلام را آبیاری کرده است و شهیدان با مقاومت خود پویایی جامعه را تضمین می کنند و به جامعه ظرفیت روحی بالایی می بخشند. اگر خون شهیدان نبود، نه از اسلام خبری بود و نه از مکتب توحید بخش الهی اثری.

با توجه به رسالت انسان که باید در وقت ضرورت در راه خدا جهاد کند و سرنوشت جهادش ممکن است دادن جاننش باشد که با نام شهادت در فرهنگ ما مشهود است. اهمیت دارد بدانیم چه جهادی، شهادت محسوب می شود و فرق بین شهادت و مرگ ذلت بخش چیست اگرچه گفته می شود شیعه اگر در بستر هم بمیرد، شهید است. اما شهادت درجاتی دارد که عالیتترین آن جهاد در راه خداست. در این مقاله، بنا است که جایگاه شهید و شهادت از منظر دین اسلام بررسی گردد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- شهید

شهید جمع آن شهدا می باشد. بر وزن فعیل به معنی فاعل بوده و گاه در تاویل به معنی مفعول نیز به کار می رود.^۱

در اصطلاح شهید کسی است که در راه خدا کشته می شود و یا مجاهدی است که در طریق حق جان می سپارد.^۲

شهید در لغت، کشته در راه خدا و در اصطلاح به کسی می گویند که در رکاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و یا امام معصوم (علیه السلام) شربت شهادت نوشد و یا در جهاد مشروعی به قتل رسد.^۳

راغب اصفهانی در معنای آیه «وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ» گوید: شهید را به این سبب شهید گویند که در حال شهادت، نعمت های آن جهان را می بیند.^۴

۱-۲- شهادت

شهادت یعنی جان دادن در راه خدا و در اصطلاح یعنی حضوری که توأم با مشاهده باشد با چشم سر یا با مشاهده قلب.^۵

شهادت دو معنای متفاوت دارد:

الف) معنای خاص

شهادت به معنای کشته شدن در راه خدا، در معرکه جنگ با باطل است.

ب) معنای عام

از نظر اسلام، هر فردی که در حال انجام وظیفه الهی از دنیا برود، کشته شود یا به مرگ طبیعی از دنیا برود، شهید محسوب می گردد.^۶

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۳، ص ۲۳۹.

۲. همان.

۳. محمدی، مفردات قرآن (بررسی چهل واژه)، ص ۱۵۹.

۴. ابن منظور، همان، ج ۳، ص ۲۳۹.

۵. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ص ۴۶۵.

۶. طباطبایی نسب، شمیم شهادت، ص ۲۵.

۱-۳-دین

تعاریف متفاوتی از دین ارائه شده است، ولی به نظر می‌رسد برای ارائه تعریفی متقن باید به منابع دینی رجوع کنیم و ببینیم که اسلام چه حدودی را برای دین بیان کرده است. با توجه به دلایل عقلی و نقلی که بر ضرورت وجود دین و وحی اقامه می‌شود، می‌توان گفت دین، مجموعه معارفی است که از سوی خداوند برای سعادت دنیوی و اخروی انسان نازل شده و اصول و فروعی را در بر می‌گیرد. اصول دین شامل اعتقاداتی است که هر انسانی باید با بینش و استدلال به آنها دست یابد.

بنابراین تعریف دین عبارت است از: تسلیم شدن انسان در برابر بیانی که از سوی خدای سبحان در مورد عقاید، اعمال، معارف و احکام اعم از فردی و اجتماعی به معنای حقیقی آن صادر می‌شود.^۱

۲- فلسفه جهاد

«فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْنَتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فِیمَا مَنَّا بَعْدُ وَ إِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَ لَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ؛ پس هنگامی که [در میدان جنگ] با کافران روبرو شدید، گردن هایشان را به شدت بزنید تا آن گاه که بسیاری از آنان را با سختی و غلظت از پای درآورید، در این هنگام [از دشمن اسیر بگیرید و] آنان را محکم ببندید، [پس از اسیر گرفتن] یا بر آنان منت نهید [و آزادشان کنید]، یا از آنان [در برابر آزاد کردنشان] فدیة و عوض بگیرید تا آنجا که جنگ بارهای سنگینش را بر زمین نهد. این است [فرمان خدا] و اگر خدا می‌خواست [خود بدون فرمان جنگ] از آنان انتقام می‌گرفت [ولی به جنگ فرمان داد] تا برخی از شما را به وسیله برخی دیگر بیازماید و کسانی که در راه خدا به شهادت رسیده‌اند، خدا هرگز اعمالشان را باطل و تباه نمی‌کند. «

فلسفه جهاد در اسلام، چند امر است:

الف) برای دفاع از خود یا دیگر مظلومان. «أُذِّنُ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأَنَّهُمْ ظَلَمُوا»^۲؛ به کسانی که مورد جنگ و هجوم قرار می‌گیرند، چون به آنان ستم شده اذن جنگ داده شده، «كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً»^۳؛ چنانکه آنان همگی با شما می‌جنگند.

۱. ذبیح، عرفان سرخ، تأثیر فرهنگ شهادت طلبی در حفظ ارزش های دینی، ص ۵۰.

۲. محمد: ۴.

۳. حج: ۳۹.

۴. توبه: ۳۶.

ب) به جهت برانداختن فساد و فتنه. «قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ»؛^۱ با آنان بجنگید تا دیگر فتنه‌ای نباشد.

ج) برای حفظ مراکز توحیدی. «وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا»^۲ و اگر خدا برخی از مردم را به وسیله برخی دیگر دفع نمی کرد، همانا صومعه ها و کلیساها و کنیسه ها و مسجدهایی که در آنها بسیار نام خدا ذکر می شود به شدت ویران می شدند.

د) برای دفاع از احکام و حدود الهی. «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ»^۳ با کسانی از اهل کتاب که به خدا و روز قیامت ایمان نمی آورند و آنچه را خدا و پیامبرش حرام کرده اند، حرام نمی شمارند و دین حق را نمی پذیرند، بجنگید. این آیه مربوط به میدان نبرد است، یعنی در صحنه‌ی جنگ که کافران در برابر شما ایستاده‌اند و قصد از میان برداشتن شما را دارند، شما نیز با قاطعیت و صلابت بجنگید و آنان را بکشید و پس از غلبه کامل بر آنان و اطمینان از درهم شکستن قوای دشمن، اسیر بگیرید و پس از پایان جنگ، هرگونه که رهبر اسلامی مصلحت دانست، جنگ، در قبال گرفتن عوض یا بدون آن، اسیران را آزاد کنید. لذا برخی که گمان کرده‌اند آیه می‌گوید: هر کافری را هرکجا یافتید بکشید، به واژه «حرب» به معنای جنگ و مسئله اسارت که در جنگ پیش می‌آید، توجهی نکرده‌اند.^۴

۳- فضیلت جهاد

هدف از جهاد، جلوگیری از ظلم و یا از بین بردن ظلم و ستم است و لذا عفو و بخشش اسیران از سفارش‌های اسلام است.^۵ واقعیت این است که ماهیت جهاد بر دفاع استوار است؛ وقتی که دشمنان دین به حریم مسلمین تجاوز می کنند، جهاد مصداق پیدا می کند نه این که مسلمین به حریم کفار یورش ببرند... که در صورت دوم طبعاً چهره انعطاف ناپذیری از دین نشان خواهد داد؛... در این مورد استاد شهید مرتضی مطهری چنین نگاشته است: «در این جهت اختلافی میان محققین نیست که

۱. بقره: ۱۹۳.

۲. حج: ۴۰.

۳. توبه: ۲۹.

۴. قرائتی، تفسیر نور، ج ۹، ص ۶۴.

۵. همان، ص ۶۵.

« الكادّ لعياله كالمجاهد في سبيل الله؛ آن كس كه برای عائله اش كار می كند و زحمت می كشد و خود را به رنج می افكند مانند مجاهد در راه خداست.»^۱

بنابراین ارزش شهید آنقدر بالاست كه خداوند متعال به هر كسی كه بخواهد پاداشی عنایت كند، برای او پاداشی، همسان شهید در نظر می گیرد.

و همچنین مقام شهید آنقدر بالاست كه، پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) در حدیث قدسی فرمودند:

« يقول الله عز و جلّ أنا خلیفته فی أهله منأرضاهم فقد أَرْضانی و من أسخطهم فقد أسخطنی؛ من جانشین شهید در خانواده اش هستم. هر كس خانواده شهید را راضی نگه دارد، مرا راضی نگه داشته است و هر كس آنها را به خشم آورد، مرا به خشم آورده است.»^۲

بنابراین، خداوند متعال جانشین شهید در خانواده اش می شود و به شهید ارزشی دو چندان می دهد.

۶-۲- پاداش شهید

هر عملی كه انسان برای رضای خداوند متعال انجام می دهد و نیت او خالص باشد، پاداشی نزد پروردگار جهانیان دارد. كسی كه جان خود را در راه خدا و برای دین اسلام فدا كند نزد خداوند متعال اجر عظیمی دارد. چنان چه از زمانی كه این فرد تصمیم می گیرد در جبهه حق علیه باطل بجنگد، خداوند متعال آزادی از آتش دوزخ را برای وی مقرر می دارد. روایت زیر نمونه روشنی از پاداشی است كه خداوند متعال برای شهدا قائل شده است.

امام رضا (علیه السلام) از امیر مومنان علی (علیه السلام) چنین نقل می كند كه هنگامی كه حضرت، مشغول خطبه بود و مردم را تشویق به جهاد می كرد، جوانی برخاست و عرض كرد: ای امیر مومنان! فضیلت جنگجویان در راه خدا را برای من تشریح كن امام در پاسخ فرمود: من بر مركب پیغمبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و پشت سر آن حضرت سوار بودم و از غزوه ذات السلاسل برمی گشتیم همین سوالی را كه تو از من نمودی من از پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) كردم.

پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود: « هنگامی كه جنگجویان، تصمیم بر شركت در میدان جهاد می گیرند خداوند آزادی از آتش دوزخ را برای آنها مقرر می دارد و هنگامی كه سلاح بر می دارند و آماده میدان می شوند فرشتگان بوجود آنها افتخار می كنند و هنگامی كه همسر، فرزند و بستگان آنها با

^۱ . مطهری، قیام و انقلاب مهدی (عج)، ص ۶۵.

^۲ . طباطبایی نسب، همان، ص ۶۰.

آنها خداحافظی می کنند، از گناهان خود خارج می شوند ... از این موقع آنها هیچ کاری نمی کنند مگر اینکه پاداش آن، مضاعف می گردد و در برابر هر روز پاداش عبادت هزار عابد برای آنها نوشته می شود ... و هنگامی که با دشمنان روبرو می شوند، مردم جهان، نمی توانند میزان ثواب آنها را درک کنند و هنگامی که گام به میدان برای نبرد بگذارند و نیزه ها و تیرها رد و بدل شود و جنگ تن به تن شروع گردد، فرشتگان با پر و بال خود اطراف آنها را می گیرند و از خدا تقاضا می کنند که در میدان، ثابت قدم باشند... و هنگامی که شهید بروی زمین قرار می گیرد، زمین می گوید: آفرین بر روح پاکیزه ای که از بدن پاکیزه پرواز می کند.^۱

^۱. طبرسی، مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۸۲.

^۲. مکارم شیرازی، همان، ج ۳، ص ۱۷۴.

نتیجه گیری

اسلام برای انسان در ابعاد فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی، مادی و معنوی اهداف و مطلوب هایی را در نظر گرفته و معیارها و شاخصه های مطلوبیت هر یک را ارائه داده است. دین پایه حق و اساس آن، تکالیف شرعی است و انسان دین باور، مکلف به اجرای تکالیف الهی می باشد. یکی از این تکالیف جهاد است که هدف از جهاد، جلوگیری از ظلم و یا از بین بردن ظلم و ستم است. بنابراین کسی که در راه خدا، به میدان جنگ برود، بکشد یا کشته شود پیروز است. اما کسی که در این مسیر از دنیا برود شهید است. شهید به اذن خداوند متعال از موانع گذشته است و به وادی فداکاری وارد شده و چهره ای استثنایی پیدا کرده و به قداستی فوق تصور دست می یابد جایگاه شهید و شهادت از منظر دین اسلام بسیار رفیع و بالاست. چنان که حتی پیکربندی جانش با دگر مردگان تفاوت دارد و تا حدی دارای ارزش است که، ما باید برای نجات خود و نسل بشریت با تداوم بخشیدن به راه آنان با انواع طرق، نگذاریم ایده شهیدان، زیر پوشش شعارهای بی محتوا مدفون گردد. چرا که جامعه ای که فرهنگ ایثار و شهادت در آن نهادینه شود گام های بلندی به سوی حیات طیبه و مدینه فاضله بر خواهد داشت.

منابع

قرآن

نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی.

۱. جواد آملی، عبدالله، تفسیر موضوعی قرآن، ج ۴، قم: نشر اسراء، بی تا.
۲. ذبیح، علی رضا، عرفان سرخ، تأثیر فرهنگ شهادت طلبی در حفظ ارزش های دینی، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴ ه. ش.
۳. رحمانی، مهناز، ترویج فرهنگ ایثار و گذشت در رسانه ملی، بی جا، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه. ش.
۴. شاعری، محمد حسین، جامعه شناسی شهادت طلبی و انگیزه های شهیدان، تهران: نشر شاهد ۱۳۸۱ ه. ش.
۵. طباطبایی نسب، سید محمد رضا، شمیم شهادت، تهران: مؤسسه فرهنگی نورالائمه علیه السلام، ۱۳۹۱ ه. ش.
۶. عطاردی، عزیزاله، مسند امام باقر علیه السلام، ترجمه: محمد رضا عطایی، تهران: عطارد، ۱۳۹۰ ه. ش.
۷. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۹، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن - ایران - تهران: چاپ اول، ۱۳۸۸ ه. ش.
۸. محمدی، حمید، مفردات قرآن، تهران: اندیشه مولانا، ۱۳۹۱ ه. ش.
۹. مطهری، مرتضی، حماسه حسینی، ج ۳، قم: انتشارات صدرا، چاپ ۲۳، ۱۳۷۷ ه. ش.
۱۰. _____، قیام و انقلاب مهدی (عج)، تهران: انتشارات صدرا، بی تا.
۱۱. _____، مجموعه آثار، ج ۲۰، قم: نشر صدرا، بی تا.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۳، تهران: دار الکتب الاسلامیه - ایران، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه. ش.
۱۳. ابن منظور، ابی الفضل جمال الدین، لسان العرب، ج ۳، قم: نشر ادب الحوزه، ۱۴۰۵ ه. ق.
۱۴. حر عاملی محمد بن حسین، وسائل الشیعه، ج ۱۱، قم: نصاب ۱۳۸۰ ه. ش.
۱۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن کریم، بیروت: دارالشامیه، ۱۴۱۲ ه. ق.

۱۶. طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان**، ج ۲، ترجمه: هاشم رسولی، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲هـ. ش.
۱۷. طریحی، فخرالدین بن محمد، **مجمع البحرین**، ج ۳، ترجمه: احمد حسینی اشکوری، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵هـ. ش.
۱۸. عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نور الثقلین**، ج ۲، ترجمه: هاشم رسولی، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵ هـ. ق.
۱۹. علی بن حسام الدین، علاءالدین، **کنز العمال**، ج ۴، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۴ هـ. ق.
۲۰. فخر رازی، محمد بن عمر، **تفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)**، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۲۰ هـ. ق.
۲۱. قرطبی، محمد بن احمد، **الجامع الاحکام القرآن (تفسیر قرطبی)**، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۶۴ هـ. ش.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، ج ۹۷، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۲۳. نوری، حسین بن محمدتقی، **مستدرک الوسائل**، ج ۲، قم: تحقیق مؤسسه آل البيت، بی تا.